

"BAERNE"

Tijdschrift van de Historische Kring "Baerne".

4e jaargang - nummer 4 - december 1980

Verschijnt vier maal per jaar.

Losse nummers à f 1,50 verkrijgbaar bij mevrouw N. Kuyt-Smit, Van Wassenaerlaan 16, Baarn.

Redactie : L.M. Bijvanck-Dingemans
J. Kruidenier
E. Witsenburg-Horsman

Typewerk : Meta Reitsma

Redactie-adres : J. Kruidenier, Smutslaan 2,
Baarn. Tel. 02154 - 17860.

o-o-o-o

De Historische Kring "Baerne" stelt zich ten doel het bestuderen van en belangstelling kweken voor geschiedenis in het algemeen en van Baarn in het bijzonder. Zij tracht dit doel te bereiken door middel van het organiseren van lezingen, excursies, tentoonstellingen en het uitgeven van een eigen tijdschrift.

Naast deze algemene activiteiten bestaat de mogelijkheid toe te treden tot de volgende werkgroepen:

1. Werkgroep Oudheidkamer

Deze groep houdt zich o.a. bezig met het beheer en het uitbreiden van de kollektie Gemeentelijke Oudheidkamer.

Inlichtingen: mevr. J. v.d. Brink, Prof. Meijerslaan 10,
Baarn. Tel. 02154 - 20161.

2. Werkgroep Archeologie (Arwe)

Inlichtingen: mevrouw A. Westerling, Kroningslaan 4,
Baarn. Tel. 02154 - 15587.

Dagelijks Bestuur van de vereniging

Voorzitter : mevrouw G.H. Grootendorst
Secretaris : de heer B. Braat
Penningmeester : de heer E. v.d. Steeg, Talmalaan 39,
Baarn. Tel. 02154 - 17571.

Postadres van de vereniging : postbus 326, 3740 AM Baarn.
Bankrekeningnummer : 30.47.28.292 t.n.v. H.K. Baerne
Postgironummer : 4192133 t.n.v. H.K. Baerne.

I N H O U D

Van de Redactie

Baarnse Persoonlijkheden IV

Kerstgebruiken in vroeger tijden

Waar en Wie

Historische puzzel

Door u

Programma 1981

Mededelingen

VAN DE REDAKTIE

DE BESTE WENSEN

"Prettige Kerstdagen en Gelukkig Nieuwjaar".
Hoe dikwijls wordt dit in de decembermaand uit de losse hand geschreven op een - bij voorkeur dubbele - kaart, die passend versierd is met hulst, besneeuwde dennebomen, kaarsjes en soms zelfs met een kribbe waarin het Christus-kind ligt te glimlachen.

Kerstmis is een tweesporig festijn geworden in onze maatschappij. Voor de één is het nog altijd een feest van verwachting, van vreugde om de geboorte van Jezus; voor de ander gelden eerder wereldse zaken en vermaken: vrije dagen, lekker eten en drinken, een vloedgolf van cadeaux.

Hoe u er ook over mag denken, de Redactie van "Baerne" wenst alle lezers een bijzonder prettige Kersttijd toe. Toegegeven, de Historische Kring kijkt graag en veel achteruit. Dat moet ook wel, anders zou je geen historisch instituut zijn. Maar in dit geval hopen we toch dat ieder een oogje op de toekomst zal werpen en dat de saamhorigheid al zo vaak in onze Kring gemanifesteerd, zal blijven bestaan. Ook in het nieuwe jaar dat voor de deur staat.

"In 't verleden ligt het heden,
In het nu, wat worden zal"

Bilderdijk schreef die woorden al in 1811. Ze zijn nog steeds van grote betekenis. En het is goed om ons bij die zienswijze te bepalen. Zonder verleden en heden kan men bezwaarlijk aan een toekomst - met fundament - bouwen.

Wij hopen dat al onze leden blijmoedig feest mogen vieren, ieder op zijn eigen manier en dat zij met moed, vreugde en vertrouwen het nieuwe jaar zullen binnengaan.

BAARNSE PERSOONLIJKHEDEN IV

JAN ANDRIES VAN DAPPEREN
1796 - 1859

Op 22-jarige leeftijd kwam Jan Andries van Dapperen, die afkomstig was uit Haarlem, naar Baarn om hier als huisleraar of gouverneur bij één der deftige families de kinderen te onderwijzen.

Tegelijkertijd kwam uit Parijs Louise Henriëtte Sandos als Franse gouvernante met eenzelfde doel bij een andere familie. Beide onderwijsgeevenden vonden elkaar en traden in 1820 te Baarn in het huwelijk. Zij kregen acht kinderen.

Blijkbaar heeft Van Dapperen toen uit financiële noodzaak als assistent-onderwijzer het Hoofd van de dorpschool bijgestaan, want toen dit schoolhoofd Nicolaas Numan in 1829 op 77-jarige leeftijd met pensioen ging, nam hij dit hoofdschap over tegen een jaarsalaris van f 185,--.

Deze dorpschool was gevestigd in de Hoofdstraat en Van Dapperen begon samen met zijn vrouw naast deze dorpschool als particuliere onderneming een eigen school, die als Franse school tot ver buiten Baarn grote bekendheid kreeg.

Doordat zijn vrouw van Franse afkomst was, nam dit vak dan ook een zeer belangrijke plaats in op het lesrooster.

Andere vakken die er gegeven werden waren vooral letterkunde, geschiedenis en muziek.

Zijn vrouw gaf hoofdzakelijk les in Frans en in muziek, terwijl Van Dapperen de andere vakken voor zijn rekening nam.

Voor een groot deel waren de leerlingen intern en veelal afkomstig uit Indië, zodat de school een echte kostschool genoemd mocht worden. Een gedeelte van de leerlingen bezocht de school extern. Dit waren meestal kinderen van de nieuwe villa-bewoners, die Baarn omstreeks deze tijd begonnen te bevolken. Het aantal leerlingen steeg voortdurend en soms had Van Dapperen meer dan 60 kostschoolleerlingen onder zijn dak en zijn hoede.

De school werd geregeld uitgebreid, o.a. in 1835, 1840 en 1841.

In 1841 werd hem zelfs een toelage door het Gemeentebestuur verstrekt van f 400,--, onder voorwaarde dat hij voor dit geld een onderwijzer en een assistent-onderwijzer aanstelde.

Over de gang van zaken op de kostschool van Van Dapperen weten we betrekkelijk veel, doordat één van zijn oudleerlingen, H.P.G. Quack, die later grote bekendheid verwierf als professor in de Staatshuishoudkunde en als letterkundige, in 1913 zijn "herinneringen" het daglicht liet zien. Hierin vertelt hij ook het één en ander over de kostschool. Hij schrijft o.a. dat Van Dapperen een aanhanger van Pestalozzi was, wiens denkbeelden over opvoeding hij met sommige voorschriften uit de "Emile" van Rousseau trachtte te verenigen.

"Desondanks", schrijft Quack, "deden het Spaanse riet en de dikke liniaal hun diensten, maar als kleine tijgers weerden zich dan de meeste Indische jongens en de meester moest het soms opgeven".

Een kenmerkend citaat is ook het volgende:

"Daar vielen Van Dapperens ogen op een open plaats uit de "Emile", waarin wordt gezegd, dat als niets meer helpt, men altijd een jongen kan verbeteren door zijn beste vriend in zijn plaats te straffen: de jeugdige overtreder ontziet dan zijn vriend en laat het kwade na.

Ikzelf had nu het voorrecht de beste vriend van August Zimmerman te zijn. Maar nooit zal ik het ogenblik vergeten toen ik, nadat August weer een streek had uitgehaald, een zeker aantal slagen ontving, die nu wel op mijn rug, maar op zijn geweten moesten neerkomen. Inderdaad hielp het middel."

30 jaar heeft Van Dapperen met zijn vrouw deze kostschool geleid.

Op 31 mei 1859 overleed deze Baarnse persoonlijkheid.

Hij werd op de oude begraafplaats begraven.

Zijn weduwe overleed in 1872 te Den Haag.

Zijn opvolger J.C. Koning werd de grondlegger van het latere Jongens Instituut "De Oorsprong".

Jaap Kruidenier

KERSTGEBRUIKEN IN VROEGER TIJDEN

Bij het doorbladeren van oude kranten en tijdschriften stuit je soms op merkwaardige dingen. We zaten zomaar in de eigen ruimte van de Oudheidkamer onder het Gemeentehuis oude jaargangen van onze onvolprezen Baarnsche Courant te bekijken. Op die wijze worden soms ideeën geboren.

Eén van ons zei peinzend: "Die advertenties, zouden we daar niet iets mee kunnen doen? Aanbiedingen voor Kerst en Nieuwjaar van 50 jaar geleden...." En de ander borduurde voort op dat thema: "Kerstgebruiken van vroeger, waarom niet?"

Zo kwam er het één en ander los.

Het leven was toch wel anders zo'n halve eeuw geleden, getuige de annonces en berichtgevingen in de Baarnsche Courant van eind december 1929. Je kon bijvoorbeeld op de gezellige Kerstavond "kieken" met gevaarloos Blitzlicht. Dat moet wel een rustig idee geweest zijn, want je had toch al de zorg om de kerstboom, die, met echte kaarsjes getooid, wel eens de neiging had om onverhoeds in brand te vliegen.

Een slijter in de Balistraat bood voor spotprijzen feestwijnen aan, waaronder "roode port van f 1,25 voor f 0,75 per fles". Daar kon nog wel eens extra mee geklonken worden. Of de wijn als hij eenmaal gedronken werd bijzonder goed smaakte, moesten de afnemers zelf maar uitmaken.

Men adverteerde kennelijk niet zo lang vooruit in die dagen. Want Drukkerij Bakker gaf op 24 december de goede raad om "tijdig visitekaartjes te bestellen vóór de grote toeloop van oudejaar komt". Bovendien beloofde men tien procent korting aan diegenen, die voor 28 december hun order plaatsten.

Natuurlijk waren er ook vluggertjes, getuige de advertentie van de Eerste Baarnsche Electriche Luxe Brood- en Banketbakkerij, die het Kerstbrood al weer achter zich liet en adverteerde met sneeuwballen, amandelbroodjes en appelbeignets. En dan de nieuwjaarskaarten van de Goedkoope Winkel! "Spotgoedkoop", stond er te lezen, maar hoe goedkoop dat dan wel was werd niet uit de doeken gedaan.

Wel dat de zaak in de Laanstraat (geen nummer) was gevestigd "over Alb. Heyn". Over Albert Heyn gesproken: die firma kreeg in de redatiekolommen een pluim voor de fraaie salonkalender, die ieder die voor tenminste één gulden besteedde, gratis kreeg aangeboden.

De rijwielhandel Hoonhoud was nog royaler; die gaf zo maar een maandkalender "met duidelijken druk en keurige afwerking" cadeau aan alle klanten.

Als je dit allemaal leest dan denk je: Nou ze waren toen dus ook al behoorlijk commercieel ingesteld in ons land. Hadden wij dat overgenomen uit Amerika, uit Engeland, waar Kerstmis al veel eerder het mikpunt was van "feestelijke aanbiedingen", getuige een Britse advertentie van een soort bruispoeder voor de maag uit 1882. Ongetwijfeld om kalkoen en plumpudding beter te kunnen verteren.

Kwalijker was de praktijk van een Amerikaanse verzekeringsmaatschappij, die in het begin van deze eeuw omstreeks Kerstmis een gebed - in Gotische letters nog wel om meer indruk te maken - publiceerde met als laatste regel de innige wens: "Vertrouw op de toekomst... met ons" en daaronder de naam van de onderneming.

Terug naar het eigen land. In 1864 lieten de "Stadslandtaarnlieden" uit Leiden een prachtige prent met "heilzegen en wensch" circuleren. Het geval was opgedragen aan Burgemeester en Wethouders, Raad en alle ingezetenen.

Ja, die wensjes weten wat. Hoe lang hebben we niet "alle jaren weder" kaartjes ontvangen van broodbezorger en wasman, van boodschappenjongens en hulpjes van melkboer en slager, van vuilnisman en brievenbesteller?

Er kwamen ook felicitanten langs de deur; je kende ze vaak niet eens. Het waren meestal kinderen die hoopten op een snoepcent. Het verhaal gaat dat burgemeester Pen achter zijn voordeur een grote zak met centen had staan en dat de "booi" ieder die aanbelde een paar muntjes in de hand drukte. Maar nooit meer dan vijf cent! Burgemeester Laan schafte dit gebruik af. Hij werkte een ander plan uit en stelde een bus in, waarin goedwillenden hun nieuwjaarsgave konden deponeren. Hij verbood het bedelen langs de huizen en de veldwachters moesten erop toezien dat dit verbod niet werd overtreden. Die controle faalde nogal eens.

Via de genoemde bus, die blijkbaar erg populair was, werd er een uitdeling van spek en vet georganiseerd voor behoeftige dorpsgenoten. Hiertoe was er een commissie in het leven geroepen die tot 1918 de jaarlijks weerkerende uitkering regelde. In dat laatste oorlogsjaar werden spek en vet te duur om de giften voort te zetten. Bovendien was de Centrale Armeenzorg geïnstalleerd waar "arme lieden" konden aankloppen.

Ook partikulieren hielden hun eigen uitdelingen.

Bij de familie Moorman, die in de tachtiger jaren Huize Peking bewoonde, werd de Baarnse jeugd met nieuwjaarsdag op warme chocolademelk en verse krentenbollen getrakteerd. Freule Elias liet soms geld maar ook wel turf uitreiken. En zo zullen er nog wel meer weldoeners geweest zijn.

Uit de Baarnse Courant
Dec. 1929.

VOOR OUDEJAARSVOND

APPELBOLLEN
APPELBEIGNETS
BERLINER BOLLEN
OLIEBOLLEN
SAUCIJZENBROODJES
AMANDELBROODJES
SLAGROOMGEBAKJES
GEBAKJES ENZ.

J. VAN BEENEN

EERSTE LUXE BROOD- EN BANKETBAKKERIJ
HOFLEVERANCIER
TELEFOON 118 — EEMNESSERWEG 61

KIEK UW GEZELLIGE
KERSTAVOND MET
HET GEVAARLOOZE

HORAM BLITZLICHT

ALLEEN VERKRIJGBAAR BIJ
FOTOHANDEL
BERN. BIJL

LAANSTR. 53
TELEFOON 426

Waardoor verhoogt ge de gezelligheid in uw huis?
Door het stoken van

GROENHUIZEN'S Anthraciet

ADOLF J. HERTOOGH, BAARN

TEL. 343 — LAANSTRAAT HOEK ORANJESTRAAT — TEL. 343

JAEGER ONDERGOEDEREN

VAN JANSEN & TILANUS - FRIEZENVEEN
IN ZUIVER WOL EN GEMENGDE WOL

SPECIALITEIT GROOTE MATEN

VOOR DE A.S. FEESTDAGEN

WEGENS OPHEFFING

VOOR SPOTPRIJS AANGEBODEN EEN PARTIJ GOEDE WIJNSOORTEN

SPAANSCHIE WIJN . van f 1.25 VOOR f 0.75 per flesch
ROODE PORT . . . van f 1.25 VOOR f 0.75 per flesch
WITTE PORT . . . van f 1.25 VOOR f 0.75 per flesch
ETC. ETC. - HAAST U VOORDAT DE VOORRAAD IS UITVERKOCHT

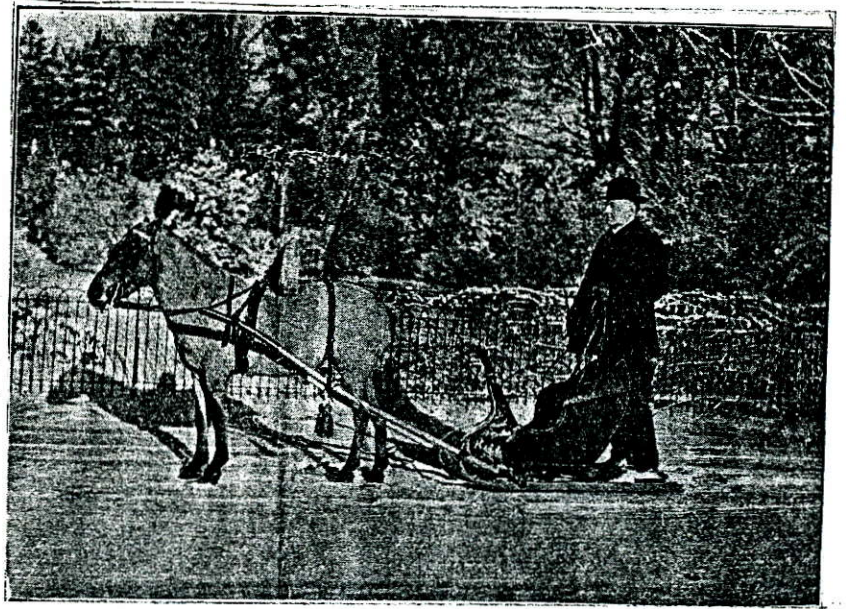
J. RIJNAARD - BALISTR. 21

Wat is er allemaal van overgebleven? Het advertentiewezen bloeit nog steeds uitbundig in de Kerst- en nieuwjaars-tijd. De mensen sturen geen visitekaartjes meer, maar fraai geïllustreerde kaarten. Aan de deur worden geen heilwensen meer afgestoken. De enigen die hebben stand gehouden zijn de krantenbezorgers. Die worden niet meer met een dubbeltje of kwartje verblijd, die rekenen op een forse handdruk! En verder?

Verder is het niet onmogelijk dat er over vijftig jaar weer iemand in de archieven van de Baarnsche Courant duikt om olijk, maar misschien toch ook met een tikje heimwee te vertellen hoe men tijdens de jaarwisseling in 1980 te werk ging. Want: Al het heden wordt verleden.....

E. Witsenburg-Horsman

Dec. 1927 de Hr. J. F. Bekker
Koetsier bij Jhr. Sandberg

Febr. 1956 Hr, J. Velthuyzen, F. Smit, J. v. Loon.

HISTORISCHE PUZZEL

Er wordt gedurende deze decembermaand weer heel wat afgepuzzeld in Nederland. Bijna alle kranten en tijdschriften die zichzelf respekteren verschijnen met allerlei vormen van hersengymnastiek.

"Baerne" meende daarom niet achter te kunnen blijven.

Onze historische puzzel bestaat uit 43 woorden, die allemaal met de geschiedenis van Baarn te maken hebben.

De beginletters van deze woorden vormen een spreuk.

Onder de goede inzenders worden 3 cadeaubonnen van f 10,-- verloot.

De volledige oplossing, bestaande uit deze 43 woorden (dus niet alleen de spreuk insturen) dient u vóór 10 januari 1981 te sturen aan ons redactie-adres.

Wij wensen u veel succes en indien het niet mocht lukken, kunt u altijd "Pluim" nog raadplegen.

Hieronder volgen de omschrijvingen:

1. Angelsaksisch woord voor heilig bos
  2. Echtgenote van Koning Willem II
  3. Villa, die werd bewoond door Stracké
  4. Burgemeester van 1916 - 1923
  5. Gedenkzuil n.a.v. de Slag bij Waterloo
  6. Landhuis van de familie Bicker
-
7. Oude naam voor Kasteel Drakesteyn
  8. Bekend grafisch kunstenaar
  9. Keizer die Baarn in 1811 bezocht
  10. Oprichter van de Baarnse tapijtfabriek
  11. Oud woord voor belastingen
-
12. Echtgenote van Prins Hendrik
  13. Burgemeester van 1858 - 1867
  14. Andere naam voor het landgoed Spielberg
  15. Dorp in 1811 bij de Gemeente Baarn gevoegd
-

16. Pastoor te Baarn, overleden in 1577
17. Rivier
18. Zwager van Johan de Witt
19. Molen aan de Eem
20. Chinees landhuis dat nooit werd gebouwd

-----

21. Echtgenote van Koning Willem III
22. Hofstede door Prins Willem III van Johan Hooft in 1674 gekocht
23. Verdwenen villa aan de Brink (thans garage Lettemeyer)

-----

24. Bewoner van Drakenburg. Vriend van Jacob van Lennep. Anatoom
25. In 1882 gebouwde school
26. Vroeger heideveld
27. Bekend landhuis (voor luie mensen)
28. Landhuis aan de Faas Eliaslaan
29. Historieschrijver van Baarn
30. Vroegere kostschool aan de Acacialaan
31. Bewoner van Schoonoord
32. In 1839 opgerichte kostschool voor meisjes
33. Verplichte huisvesting van Franse soldaten in 1811
34. Naam van een boekje dat in 1842 door H.J. Caan aan Anna Paulowna werd geschonken

-----

35. Kindervriend, die voorkomt op het wapen van Baarn
36. Bewoners van Baarn
37. Gemeente in de buurt van Baarn
38. Pot met crematieresten
39. Echtgenote van Stadhouder Willem V
40. Bewoner van Canton
41. Baarns gilde
42. Beruchte overstroming in 1570
43. Gebouw aan de Brink, waar recht gesproken werd

"DOOR U"

VAN DE WERKGROEP GENEALOGIE EN ARCHIEFONDERZOEK

Was de lezing door de heer Ir. J.W. Niermans op 7 oktober al een groot succes, de hierop volgende cursus van drie avonden is wel bijzonder geslaagd. 39 deelnemers, waaronder 23 leden en 16 niet-leden van onze Kring. Drie hiervan zijn intussen lid geworden per 1 januari 1981.

Onder deze 39 deelnemers veel beginners, maar ook enkele gevorderde genealogen. Zelfs een archivaris uit het bedrijfsleven, die in zijn jonge jaren werkzaam was in een Rijksarchief, meldde zich.

Zo'n gemêleerd gezelschap te boeien is geen eenvoudige opgave. Wat voor beginners nieuw is, is immers voor de routiniers gesneden koek. Toch slaagde de heer Niermans erin iedereen te boeien. De meer ervaren kursisten hadden het natuurlijk wat gemakkelijker, maar iedereen hoorde wel iets nieuws, kreeg een idee of tip welke mogelijkheden er nog meer waren.

Op deze plaats dan ook ons aller welgemeende dank aan de heer Niermans!

Ja, en hoe nu verder? Iedereen kan natuurlijk voor zich gaan werken aan eigen onderzoek. Ervaring heeft enkelen onder ons al geleerd dat de één vroeger de ander later op moeilijkheden zal stuiten. Het kan dan voordelen hebben van elkaars ervaring te profiteren.

Over een werkgroep Genealogie en Archiefonderzoek (er is in archieven immers nog veel meer te vinden dan familiegegevens) werd reeds gesproken tijdens onze algemene ledenvergadering in maart 1980. Een aantal mensen kwam daarop in mei bijeen in onze kelderruimte onder het Gemeentehuis. De werkgroep bestaat dus eigenlijk reeds, zij het dat er nog geen werkgroepbestuur werd gevormd. Er werden wel spijkers met koppen geslagen. Op die avond werd immers besloten tot het organiseren van een cursus door de heer Niermans. Hoe nu die werkgroep zal gaan werken? Daarover zullen we samen beslissen. In elk geval lijkt het zinvol om bijv. eenmaal per 4 of 6 weken bijeen te komen om ervaringen en problemen uit te wisselen. Wat de één niet weet, weet wellicht een ander. Overigens kan archiefbezoek duur worden door de reiskosten. Mogelijk valt er iets te combineren met anderen, waardoor benzinekosten samen gedeeld kunnen worden.

Voor zover uw onderzoek betrekking heeft op Baarnaars zijn wij als Historische Kring (met name ook de werkgroep Oudheidkamer) uiteraard geïnteresseerd. Andersom zoudt u misschien kunnen profiteren van in de kollektie Oudheidkamer aanwezige gegevens. Al met al redenen dachten we om van tijd tot tijd contact te hebben.

De veelheid aan informatie, die de heer Niermans voor ons had, maakt dat het beginners, vooral als zij een les moesten verzuimen, misschien zal duizelen. Al doende leert men echter en na uw eerste archiefbezoek kijkt u er beslist anders tegenaan.

Zoudt u nog eens precies willen doorlezen hoe u als beginner het beste te werk kunt gaan, dan raden wij u aan het januari-nummer 1979 (jaargang XXXIV no. 1) van Gens Nostra te lezen/aan te schaffen. U kunt dit nakijken/verkrijgen bij het bureau der Ned. Gen. Vereniging in de Promerskazerne, Adriaan Dortsmanplein 3a, 1411 RC Naarden.

Het bureau is geopend op donderdagavond en op zaterdag van 11 - 16 uur.

Veel succes en vooral veel genoegen bij uw onderzoek!

LEZINGENCYCLUS ROMEINEN

De voorgeschiedenis van deze cyclus, die dit jaar door de Volksuniversiteit samen met de Historische Kring "Baerne" is georganiseerd, begint al in 1978. Op verschillende Arwe-vergaderingen kwam de wens van de leden naar voren om meer kennis te vergaren over de Romeinen.

Begonnen werd met een serie excursies. In het najaar van 1978 en het voorjaar van 1979 werden achtereenvolgens Xanten (sept. 1978), het Thermen Museum te Heerlen (okt. 1978), de tentoonstelling Messen van Vechten (okt. 1978), de resten van een Romeinse tempel te Elst (nov. 1978), de tentoonstelling "Een Romeins Huis te Amsterdam" (dec. 1978) en het Museum Kam te Nijmegen (mrt. 1979) bezocht.

De behoefte aan kennis was nog niet bevredigd en daarom werd besloten om in navolging van de in 1976, eveneens in samenwerking met de Volksuniversiteit, gehouden cursus over Archeologie, nu een lezingencyclus over de Romeinen te organiseren. Het bepalen van de onderwerpen en het aanvragen van de sprekers nam nogal wat tijd in beslag. Raadgever over onderwerpen, namen en adressen van sprekers was Hans Fokkens. Omdat dit een omvangrijke cursus bleek te worden werd besloten deze in twee delen te splitsen.

In het voorjaar van 1980 zouden de politieke en militaire aspecten behandeld worden en in het najaar de sociale en culturele aspecten. Ook werd besloten over Romeins aardewerk twee lezingen te geven. Het verkrijgen van sprekers was vooral in de eerste helft nogal een probleem; meerdere keren hebben wij van spreker en datum moeten wisselen. Ten slotte moest de laatste lezing uit de serie 3 weken worden uitgesteld wegens ziekte van de spreker.

Op de eerste avond behandelde Dr. R.A. van Royen uit Amsterdam voor ons het Ontstaan van het Romeinse Rijk. De heer Van Royen benadrukte, dat wij de mensen moesten zien in hun eigen tijd. Hardheid van werken, meedogenloze hardheid in bescherming van eigendommen en fundamentele ongelijkheid in eigendom en macht. Dit zijn de kenmerkende eigenschappen van de Romeinen in de eerste 400 jaar van hun bestaan vanaf de stichting in 753 v.Chr. - 350 v.Chr. Het is de geschiedenis van de verandering van een herdersstaat in een landbouwstaat. Een hard bestaan. Iedere zomer werd er oorlog gevoerd voor het veroveren van land en rijke buit. Omstreeks 600 v.Chr. was Rome omringd door Griekse invloeden in Zuid-Italië (Napels), herdersgemeenschappen in de bergen ten oosten en Etruskische beschaving ten noorden in Toscane. Rome grenst dan cultureel aan drie verschillende culturen. Dit heeft echter geen invloed op de politiek. Een onbekend probleem is de positie van de Etrusken geweest gedurende de Etruskische overheersing van Rome. In 509 v.Chr. werd de laatste Etruskische koning uit Rome verjaagd en werd de Romeinse Republiek gesticht (509 - 27 v.Chr.). In 27 v.Chr. begint het Romeinse Keizerrijk. Vooral na 360 v.Chr. vindt gebiedsuitbreiding plaats onder leiding van het leger onder bevel van legerleiders. Voor die tijd bestond de leiding van Rome nog uit hereboeren. Na die tijd verdwijnt de relatie met het land. Van groot belang voor Rome is de kennismaking met de Griekse wereld vanaf 200 v.Chr. Hieruit ontstond de Romeinse beschaving. De resterende gebouwen van de Romeinse Republiek tot 27 v.Chr. zijn niet mooi, meestal van baksteen. Het Keizerrijk maakte een Rome van marmer. De overname van de Griekse cultuur voelden veel Romeinen aan als het begin van decadentie. Deze overname had echter geen invloed op de politiek. Voor 200 v.Chr. was er in Rome economie in natura (ruilhandel). Na 200 v.Chr. doet de geldeconomie zijn intrede.

Deze zeer boeiende avond werd op 23 januari 1980 gevolgd door een lezing van Drs. Wynia over de Groei van het Romeinse Rijk in N.W. Europa.

Hij belichtte de groei van het Keizerrijk onder Augustus (70 v.Chr.) tot aan de Elbe en later het terugtrekken van de Romeinse legers tot achter de Limes toen Keizer Tiberius de Elbe-politiek liet varen. In 55 v.Chr. begonnen de Romeinse veroveringen van Engeland vanuit Boulogne s/mer. Keizer Hadrianus bouwt daar in 122 n.Chr. een muur, de muur van Hadrianus, dwars door Engeland om de Schotten buiten te sluiten.

Op de derde avond hield de heer G. Koppert een helder betoog over de Militaire Kracht van het Romeinse Rijk. Hij vertelde dat het Romeinse Rijk een wonder was, dat nog door geen enkel ander rijk geëvenaard is. Met een gering aantal legioenen, met primitieve vervoermiddelen en door hen aangelegde militaire wegen werd het gehele rijk bestuurd vanuit Rome.

Deze legioenen bestonden slechts voor 20% uit echte Romeinen. Bovendien werden de legioenen dikwijls verplaatst, soms naar een geheel ander deel van het rijk, wat blijkt uit de gevonden grafstenen.

Deze legioenen waren bewapend met speer, kort tweesnijdend zwaard en schild, soms ook met een zware kruisboog. De bescherming bestond uit een borstharnas, helm en cape. De militaire kennis van onderworpen volkeren werd overgenomen. Slingers uit Klein-Azië en lange zwaarden uit Spanje. Er was infanterie en cavalerie. De legioenen bestonden uit centurions en cohorten (500 man). De 1e centurio van het eerste cohort was de chefstaf. De bevelhebber van een legioen was een legaat. De aro was de ruitery.

De Romeinen waren goede weg- en waterbouwers. Ze bouwden een vaste brug over de Donau van 20 overspanningen elk van 50 m. In ons land bouwden ze houten bruggen, zoals bij Fectio en stenen bruggen zoals bij Maastricht.

Ze hebben een stuw gebouwd in de Waal om meer water in de Rijn te krijgen. Claudius Civilis heeft bij de opstand deze stuw vernield om juist meer water in de Waal te krijgen. Hier was de zuidgrens van de Batavieren.

Al het vrachtvervoer vond plaats over de rivieren. De stenen wachthuizen langs de Limes waren zo gebouwd, dat ze seinen aan elkaar konden doorgeven. Een castellum bestond uit een vierkante omwalde plaats met 4 poorten en twee elkaar kruisende hoofdwegen. De soldatenverblijven waren gebouwd met kamers voor 4 man. De soldaten droegen schoenen met spijkers. Bij opgravingen in Nijmegen en elders is hierover veel bekend geworden. Elke legerplaats had bovendien een groot hospitaal met verplegers.

De castella werden nooit bij stilstaand water gebouwd. Er leidden 23 hoofdwegen vanuit Rome, waarvan sommige met tunnels. Zelfs in Egypte waren er 4-5 wegen naast elkaar. In totaal was er een wegennet door het Romeinse Rijk met een lengte van 80.000 km. Aan secundaire wegen was de lengte 5 maal zo groot. Wisselplaatsen waren er om de 20 km. en pleisterplaatsen om de 60 km. Het waren allemaal rechte wegen met hellingen, die niet groter waren dan 5 graden en een breedte van 4-5 m. In de Alpen was de breedte smaller. In ons land zijn weinig Romeinse wegen overgebleven.

Er bestaat nog een Romeinse stenen weg met afwateringsgoot in Limburg. Romeinse wegen zijn in het overige deel van Europa lang gebruikt. Pas in de 16e eeuw werden er in Frankrijk nieuwe wegen aangelegd naar Romeins model.

De Romeinen kenden tolwegen en voertuigbelasting. Er bestonden ook weghotels. Deze hadden echter geen goede reputatie. Overspel in een weghotel gepleegd was niet strafbaar.

Vrouwen onder de 40 jaar mochten niet over de weg reizen. De Romeinen kenden ook reiskoetsen. Verder vertelde de heer Koppert nog veel bijzonderheden over Romeinse steden, gebouwen, bruggen en aquaducten. Alle veldheren rapporteerden aan Rome. Hij besloot zijn lezing met de woorden dat de Romeinen met paarden hun Rijk gevestigd hebben (koeriers, transport en leger).

Op de vierde avond gaf de heer Bloemers voor ons een lezing over "De acculturatie van de Romeinen in het stroomgebied van de Rijn en Maas".

Hij legde uit dat de Romeinse cultuur de Germaanse bevolking heeft beïnvloed, maar ook dat de Galliërs en de Germanen de Romeinen hebben beïnvloed. Hij vertelde ons van de stadsgewesten in de Civitate of de frontlijnstaten. De tweede en derde lijn was het achterland.

De organisatie in het bezette gebied was Romeins en bestond uit vrijen, vrijgelatenen en horigen. Burgerrechten werden ook verleend aan lokale grootheden en na de eerste eeuw ook aan niet Romeinse legionares.

In de derde eeuw waren er veel Germaanse soldaten.

Er bestond een levendige handel tussen de volkeren ten noorden en ten zuiden van de Limes. Dit blijkt uit het vinden van Fries aardewerk bij de muur van Hadrianus en potten van inheemse (Fries) makelij in de Romeinse nederzetting te Valkenburg.

De landbouw werd uitgeoefend door de Gallo-Romeinen ten zuiden van de Limes. De bij deze landbouw aanwezige technische kennis werd door de Romeinen gebruikt. De maaimachine was een Gallische vinding. Villa's werden gebouwd in België, Noord-Frankrijk en Limburg.

De veeteelt daarentegen werd door de Friezen ten noorden van de Limes beoefend. Kontrakten over de handel in vee zijn gevonden op wastafels, Het bouwen van schepen, met de huidplanken tegen elkaar, was een Romeinse vinding, de wagen was een Gallische vinding. Er bestonden boerderijen met 50-70 stuks vee en 13 ha. groot.

De vijfde en wegens ziekte van de spreker, de heer Van Tent, tot 26 maart 1980 uitgestelde lezing handelde over "De ondergang van het Romeinse Rijk en de nakomers". Hij onderscheidde hierin drie fasen:

- I. Het laat Romeinse Rijk van 270-406 n.Chr., waarbij de ondergang reeds voor 200 n.Chr. begonnen is.
- II. De volksverhuizingstijd van 400 tot ongeveer 500 n.Chr.
- III. De Frankische tijd:
  - a. De Merovingische tijd: 500-750
  - b. De Karolingische tijd: 750-900/1000.

De heer Van Tent benadrukte dat deze lezing een fragmentarisch verhaal zou worden, omdat de kennis van deze tijd, vooral van het Nederlandse gebied, onvoldoende is. Ook het diabeestand van het R.O.B. over deze tijd is fragmentarisch. De vondsten van aardewerk zijn de gidsfossielen voor deze periode.

I.

Het Romeinse Rijk had in het midden van de 2e eeuw zijn grootste omvang. Reeds voor het begin van onze jaartelling bestond er in onze streken een drang van de volkeren uit het noorden naar het zuiden. Eigenlijk begon de verhuizing van volkeren in Noord-Europa reeds in ongeveer 2000 v.Chr.

De grens van het Romeinse Rijk werd bij een krachtig bestuur in Rome gehandhaafd. In de 2e eeuw zijn er voortekenen van een verslapping van dit bestuur.

Onder het bestuur van Marcus Aurelius vinden er invallen van Germanen plaats. Didia Julianus, consul (stadhouder) in Germania Inferior, waaronder Nederland, kreeg in het jaar 174 te kampen met invallen vanuit Duitsland. Het Romeinse Rijk was echter krachtig genoeg om deze te weerstaan. Hierna heerste er 60 jaren rust. Van 193-211 vonden de keizers het nodig om de castella langs de Limes in steen te herbouwen. In het jaar 235 n.Chr. treedt er in het Romeinse Rijk een chaotische periode in. In 50 jaren waren er 50 verschillende keizers. Germaanse stammen oefenen weer druk uit op de grens. Voor het eerst worden nu de Sallische Franken genoemd. Deze kwamen te wonen in de plaats van de in de eerste eeuw en tweede eeuw genoemde Cananefaten en Batavieren, waarover in de derde eeuw niet meer werd gesproken. Deze Franken kwamen uit Oost-Nederland.

Keizer Postumus heeft wel wat gedaan: hij stichtte het Gallische Rijk. Postumus was keizer van 259-268.

Het jaar 270 was voor het rijk een rampjaar wegens zware aanvallen van de Germanen. Hierna kwamen in 285 de krachtige Diacretianen-keizers aan de macht, die de grenzen van het Romeinse Rijk weer herstelden.

Onder de opvolgers van Keizer Constantijn de Grote, 306-337, hadden weer zware aanvallen op het rijk plaats. Verslagen volkeren werden gedepoteerd binnen het Romeinse Rijk.

Het verschil tussen landbouwers en soldaten verdween.

Bij de instelling van de verbondenen werden de landbouwers ook verdedigers. Gegevens over deze tijd hebben we gekregen van Keizer Julianus. Deze heeft veel opgeschreven. Ook gaf hij de Sallische Franken toestemming om zich in Brabant en Zuid-Nederland te vestigen. Hieruit is het Frankische Rijk ontstaan. Gedurende zijn regering hadden korentранporten plaats vanaf de Rijn naar Engeland. Nadat Julianus vermoord was vonden weer aanvallen van de Germanen plaats. De na hem komende krachtige Keizer Theodotius, 379-395, herstelde de oude grenzen. Gedurende zijn regering werd het rijk gesplitst in een West en een Oost Romeins Rijk. Arcadius werd de eerste Byzantijnse keizer. Gedurende de regering van de zwakke keizer Honarius, 393-423, kwam er in onze streken een einde aan het Romeinse tijdperk.

Een geweldig Germaans leger versloeg in het jaar 406 bij Mainz de Romeinse legers, waarop de Romeinen zich naar Italië terugtrokken. Het einde van het West-Romeinse Rijk kwam in 436. Het Oost-Romeinse Rijk (Byzantium) werd pas in 1453 door de Turken veroverd.

II.

De volksverhuizingen waren reeds omstreeks het jaar 400 in Europa begonnen. In onze streken kwam het gezag in handen van de Franken. Het Frankische Rijk sloot aan bij de terugtrekkende Romeinen en bevond zich alleen ten zuiden van de Limes. Ten noorden van de Limes bevonden zich de Friezen. Bij het terugtrekken van de Romeinen heeft de grens een tijd gelopen van Keulen naar Tongeren en dan naar de Noordzee. Wat de fortificaties uit die tijd betreft, werden de vierkante torens vervangen door ronde torens. Maastricht heeft nog ronde torens bewaard.

In de 4e eeuw was het verschil tussen burgerlijk en militair bestuur verdwenen. Het laat-Romeinse Rijk was een moeilijke en zeer onvrije maatschappij. In diezelfde eeuw was Nijmegen nog wel een militair steunpunt, maar het bewoonde area was sterk teruggelopen. Het castellum heeft toen aldaar vermoedelijk bij de Valkhof gelegen. De bewaking van de Limes loopt echter sterk terug.

De Franken sloten zich aan bij de Romeinse beschaving. De Galliërs (Kelten) waren geromaniseerd en werden gedeeltelijk door de Franken verdreven. In de 5e eeuw vallen de Hunnen Frankrijk binnen maar worden teruggeslagen.

Mogelijk werd de laat-Romeinse Limes in het einde van de 4e eeuw weer hersteld. Bij Kessel in Noord-Brabant is een mogelijk restant van Romeins muurwerk gevonden.

In de 4e eeuw heerste er nog wel een krachtig bestuur en heerste er rust met een bloeiende Romeinse beschaving in Engeland. Trier was in de 5e eeuw nog een Keizerlijke residentie.

In Nederland zijn uit de 5e eeuw geen archeologische vondsten gedaan. Een machtige Frankische koning was Koning Clovis.

III.

De Romeinse beschaving is blijven voortbestaan in de Christelijke kerk (de oorspronkelijke St. Severin in Keulen en de St. Victor in Xanten). Bij opgravingen in Keulen is gebleken dat de eerste kerk centraal stond ten opzichte van de latere kerkbouw. Deze kapel is vergroot in de 5e en 6e eeuw en in de Frankische tijd. In de Romeinse tijd lagen de kerken en de begraafplaatsen buiten de steden.

De Christelijke kerk heeft, in tegenstelling tot het Romeinse Rijk, de stormen van de volksverhuizingen doorstaan.

In het najaar van dit jaar zijn wij begonnen met een tweede lezingencyclus. Deze keer over de culturele en sociale aspecten van het Romeinse Rijk. De eerste lezing hiervan is op 24 september 1980 gehouden door Dr. Van Hulzen over het dagelijks leven in de Romeinse tijd. Deze lezing was zo geanimeerd, dat er pas om 22.50 uur een einde aan kwam. Over het verdere verloop van deze lezingencyclus zullen wij later berichten.

Bart Braat

PROGRAMMA 1981

- Dinsdag
20 januari
20.00 uur
- : Lezing met dia's door Mr. C.C.M. Collard. Deze avond is een vervolg op de lezing van 13 november 1980 over het leven van Marie Antoinette. Plaats: Het Trefpunt bij de Nicolaaskerk, Kerkstraat 17.
- Woensdag
28 januari
20.00 uur
- : Filmavond in de grote zaal van De Speeldoos. Gedraaid worden in elk geval de "Voorwaarts-film" uit de jaren vijftig, een film uit 1930 in opdracht van VVV vervaardigd en een film over het jubileum van Pastoor Van Oppenraay (zie bijlage).
- Dinsdag
24 februari
20.00 uur
- : Lezing over het ontstaan en de ontwikkeling van het muntstelsel door de heer P. Kraneveld. Plaats: Het Trefpunt bij de Nicolaaskerk, Kerkstraat 17.
- Woensdag
25 maart
20.00 uur
- : Jaarlijkse algemene ledenvergadering. Plaats: Het Trefpunt bij de Nicolaaskerk, Kerkstraat 17.
- April
- : Gepland is een lezing over de symboliek in 17e-eeuwse schilderijen. Bijzonderheden volgen t.z.t.
- Mei
- : Gepland is een lezing door de heer J.C. Hopperus Buma over de historische achtergronden van de verdediging van ons land, waarbij de nadruk valt op de functie van de Grebbelinie. Bijzonderheden volgen t.z.t.
- Bovendien is een tentoonstelling gepland over "De Vuursche" door de werkgroep Oudheidkamer.

Voor de maanden juni en september zijn een tweetal excursies in voorbereiding, waarover t.z.t. nadere bijzonderheden volgen.

MEDEDELINGEN

Tentoonstelling in het Provinciaals Overijssels Museum
in Zwolle, Melkmarkt 41 (tel. 05200 - 14650/23864.

Thuis in de Late Middeleeuwen
Het Nederlands Burgerinterieur 1400-1535

tot en met 31 december 1980.

Van de Faculteit der Godgeleerdheid van de Rijksuniversiteit van Groningen ontving de Historische Kring folders voor eventuele bestelling door onze leden van het boek:

"Het gebruik van de Hervormde Kerken in Utrecht"

Het betreft een rapport van een onderzoek inzake het huidige gebruik van de oude Utrechtse kerken, alsmede van recent gebouwde Hervormde kerken, door J.H.B.M. Haakman, A.W. Kuipers, H.J.J. Radstake en K. Vos met een inleiding van Prof. Dr. O.J. de Jong.

Ieder van onze leden die in deze folder geïnteresseerd is, kan deze aanvragen bij de heer B. Braat, Gerrit van der Veenlaan 2, Baarn (tel. 02154 - 12523).